

УДК 343.11 (477)

Власова Г.П.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики,
ПВНЗ «Європейський університет»*

Крутов В.В.

доктор юридичних наук, професор

СПРОЩЕНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ДОСУДОВІЙ ТА СУДОВІЙ СТАДІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

У статті розглянуто актуальні питання, пов'язані з можливістю застосування спрощеного провадження на досудовій та судовій стадії кримінального процесу України.

Ключові слова: спрощене провадження, досудове слідство, судовий розгляд.

В статье рассмотрены актуальные вопросы, которые связаны с возможностью применения упрощенного производства в досудебной и судебных стадиях уголовного процесса Украины..

Ключевые слова: упрощенное производство, досудебное следствие, судебное рассмотрение.

The article deals with topical issues related to the possibility of application of the simplified pre-trial proceedings and judicial stages of the criminal process in Ukraine.

Key words: simplified proceedings, investigation, trial.

Спрощене судочинство в нашій країні почали застосовувати в середині 80-х рр. ХХ ст. Спочатку було чимало сумнівів щодо доцільності цього починання. Деякі дослідники вважали, що якщо таким способом піднімати судочинства, то це призведе до масових порушень законності. Але багаторічне використання аналізованого процесуального інституту дещо розвіяло сумніви.

Застосування спрощеного порядку провадження в кримінальних справах буде доцільним у практичному плані, якщо воно: сприятиме зміцненню законності в державі; скорочуватиме час з моменту скоєння злочину до застосування покарання до винного; повністю забезпечуватиме реалізацію прав і обов'язків особам, що беруть у ньому участь; не порушуватиме єдності порядку кримінального судочинства; буде спрямоване на вирішення завдань, що стоять перед органами, які ведуть боротьбу зі злочинністю [1, с. 37].

На думку В. Стулова та В. Щолкіна, спрощений порядок судового розгляду варто не застосовувати: 1) у справах щодо неповнолітніх та осіб, які через свої фізичні чи психічні вади, похилий вік повною мірою не можуть реалізувати своє право на захист від обвинувачення; 2) у разі, коли санкції передбачають застосування покарання у вигляді довічного ув'язнення; 3) у справах, де матеріали щодо однієї або декількох осіб, які заперечують свою вину, виділені в окреме провадження; 4) у справах, мате-

ріали досудового слідства яких містять дані про можливість застосування до підозрюваних, обвинувачених чи підсудних не процесуальних заходів впливу [12, с. 68].

В.Л. Льовкін пропонує заборонити проведення скороченого судового слідства у випадках, коли в матеріалах досудового слідства є дані про застосування до підозрюваних, обвинувачених, підсудних не процесуальних заходів впливу, а не про «можливість» їх застосування [4, с. 89]. Л. Сокира також пропонує не застосовувати спрощений порядок судового розгляду, якщо в матеріалах є докази, які ставлять під сумнів кваліфікацію діяння підсудного, правильність встановлення обставин, що підлягають доказуванню, та якщо в справі є докази, здобуті незаконним шляхом [10, с. 37].

На нашу думку, насамперед, суд повинен обов'язково перевірити відповідність зізнання об'єктивним обставинам справи, в яких закріплені найважливіші докази. Варто було б обмежити коло справ, в яких можна застосувати спрощений порядок судового розгляду, а саме — заборонити скорочення судового слідства:

- 1) при обвинуваченні у скоєнні тяжких і особливо тяжких злочинів;
- 2) у справах, де матеріали щодо однієї або декількох осіб, які заперечують свою вину, виділені в окреме провадження;
- 3) у справах щодо неповнолітніх підсудних та осіб, які через свої фізичні вади не можуть повною мірою реалізувати свої процесуальні права;
- 4) у всіх інших випадках, коли в суду виникає сумнів у добровільності та істинності позиції обвинувачення.

В.М. Лобойко вважає, що «спрощення у провадженні судового слідства, яке полягає в обмеженні дослідження доказів у справі, у кримінальному процесі змішаної форми за умови, коли Україна лише будує правову державу, призведе до загрози наближення форми процесу не до змагальної, а навпаки, до інквізиційної, за якої суд може перетворитися на «штампувальника» обвинувачень, висунутих органами досудового слідства і прокуратури» [5, с. 250]. Отже, доцільно надати право ініціювати застосування спрощеного порядку судового розгляду кримінальних справ підсудному та його захиснику, оскільки це, по-перше, сприятиме подальшій реалізації принципу змагальності, з позицій якого суд повинен бути пасивним у доказуванні, а по-друге, слугуватиме додатковою гарантією забезпечення та захисту прав і законних інтересів підсудного.

Процедура спрощеного судочинства знаходить все більше прихильників серед теоретиків та практиків. Цей вид провадження все частіше застосовується при вирішенні кримінальних справ і, на нашу думку, у нього є майбутнє, тому що спрощене судочинство стало першим кроком, щоб уникнути або спростити об'ємні за своїми процесуальними масштабами досудову і судову стадію кримінального процесу. Надалі необхідно, з огляду на досвід інших постінквізаційних європейських систем правосуддя, знайти прийнятні для нашої системи права додаткові шляхи скорочення процедури в простих та неспірних кримінальних справах. Відшукати інші методи, які, звісно, не порушували б конституційні гарантії, що дозволили б скоротити довготривалі справи.

На наш погляд, винесення вироку в дрібних кримінальних справах без тривалого дослідження доказів на досудовому слідстві та в судовому засіданні в перспективі можливе. Тільки судові рішення такого характеру обов'язково мають базуватися на матеріалах досудового слідства, визнання обвинуваченим своєї вини, згоді потерпілого й інших учасників кримінального процесу, а також на підставі перевірки суддею доказів обвинувачення. Це відповідатиме як конституційному принципу змагальності,

так і тенденціям реформи в межах системи судочинства. Крім того, розслідування злочинів невеликої тяжкості та більшості злочинів середньої тяжкості має відбуватися за спрощеними процедурами. При цьому необхідно мінімізувати можливість застосування запобіжного заходу до особи у виді взяття під варту. У разі ж тримання під вартою підозрюваному (обвинуваченому) повинні надаватися додаткові гарантії захисту за участю захисника, оскарження дій та рішень суб'єктів розслідування і прокурора [11].

Головним етапом кримінального провадження завжди було попереднє слідство, що тривало довго, тоді як обвинувачений під вартою чекав на його результати. На сьогодні процедура спрощеного судочинства дозволяє звести до мінімуму тривалу і непотрібно процедуру досудового слідства [9]. Це і протокольна форма досудової підготовки матеріалів (розділ VII КПК України), і положення про примирення потерпілого із особою, що скоїла злочин (підсудним), яке тягне за собою відмову в порушенні кримінальної справи або її закриття суддею (ч. 1 ст. 27, ст. 251, ч. 3 ст. 282 КПК), про примирення обвинуваченого з потерпілим (ст. 8 КПК, ст. 46 КК), і, нарешті, про можливість для суду не проводити судове слідство, обмежившись лише допитом підсудного, який повністю визнав себе винним у пред'явленому йому обвинуваченні (ст. ст. 299, 301-1 КПК).

Цілком погоджуємося з положенням про те, що потребує спрощення процедура початку досудового розслідування, яким має вважатися момент отримання уповноваженими законом органами інформації про кримінальний проступок або злочин. Відповідні службові особи мають бути зобов'язані розпочати досудове розслідування невідкладно після отримання такої інформації, про що повідомляється прокурору. [11]

Сьогодні процедура спрощеного провадження широко застосовується і в стадії судового розгляду справи. Такий вид судочинства можна застосовувати при:

— притягненні до кримінальної відповідальності не інакше як за скаргою потерпілого (ст.27 КПК України). У частині 1 цієї статті вказано, що злочини, що передбачають навмисне легке тілесне ушкодження і побої, а також самоуправство, порушуються не інакше як за скаргою потерпілого. Спрощене провадження тут виявляється у тому, що досудове розслідування не провадиться, а справи підлягають безумовному припиненню за примиренням потерпілого й обвинувачуваного (примирення сторін може бути підставою для припинення справи, тільки якщо воно відбулося до виходу суду в нарадчу кімнату для винесення вироку або прийняття іншого рішення). До положення, що стосується примирення потерпілого із особою, що скоїла злочин (підсудним), застосовуються також ст. 251, ч. 3 ст. 282 КПК;

— порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим (ст. 8 КПК України). Згідно зі ст. 46 Кримінального кодексу України особа, яка вперше скоїла злочин невеликої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки чи усунула заподіяну шкоду. Відповідно до ст. 12 (п. 2) КК України злочином невеликої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання [2];

— визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження (ст.299 КПК України), перехід до судових дебатів після допиту підсудного (ст.301-1 КПК України). Викладені в цій статті спрощення судового слідства в судових

процесах фактично не можуть знайти свого застосування. Слід пам'ятати, що в основу вироку суду можуть бути покладені лише достовірні докази, які досліджені в суді.

В Указі Президента є положення, мова в якому йдеться про те, що потрібно значно розширити застосування процедур відновного і примирного правосуддя, відповідно до яких суд прийматиме рішення щодо угоди про визнання вини або примирення обвинуваченого з потерпілим.[11]

На думку П.В. Пушкар в Україні є всі підстави для застосування угоди про визнання вини. Але вбачається, що при укладанні такої угоди, повинні бути дотримані такі вимоги:

- а) первісна згода сторін вступити у переговори щодо угоди про визнання вини;
- б) погодження сторін щодо фактичних обставин справи;
- в) кваліфікація злочину згідно з нормами кримінального права;
- г) визнання обвинуваченим (підсудним) відповідних обвинувачень;
- д) досягнення домовленості про зняття обвинувачення, застосування обвинувачення в меншому обсязі та призначення м'якшого покарання;
- є) затвердження угоди про визнання вини судом [6, с. 56].

Перевага застосування процедури угоди про визнання вини як спрощеної та скороченої процедури розгляду кримінальних справ в основному полягає в заощадженні видатків на здійснення кримінального правосуддя та зменшенні тягара на систему правосуддя, пов'язаного з повним судовим розглядом кримінальних справ, скороченні строків тримання обвинуваченого і підсудного під вартою під час досудового слідства і судового розгляду справи, швидшому відшкодуванні шкоди, заподіяної потерпілому.

«Угода» не є класичною цивільно-правовою угодою (правочином), оскільки вона не є обов'язковою для сторін та суду. Її розуміння як правочину перешкоджало б дійсному вільному волевиявленню сторін, гласності та прозорості здійснення кримінального правосуддя.

Розрізняють такі види угод:

- за етапами провадження у справі, на яких вони укладаються: досудова («рання») угода про визнання вини та угода, що укладається вже під час судового розгляду справи;
- за ступенем прозорості: «явна угода» та «презюмована угода про визнання вини»;
- за метою угоди: угода про визнання обвинувачення, угода про визнання міри покарання та угода про зменшення обсягу обвинувачення;
- за обсягом обвинувачення: угода про зменшення обсягу обвинувачення до одного злочину або злочину, що охоплений складом іншого злочину; та угода про зняття інших обвинувачень;
- за мірою покарання: угода за рекомендацією прокурора щодо певного виду покарання (штраф, умовне покарання тощо) та угода за рекомендацією прокурора щодо пом'якшення покарання (розміру штрафу, тривалості застосовного покарання тощо) [6, с. 62].

Укладення угоди між обвинуваченим і захисником з обвинувачем про визнання вини в обмін на пом'якшення покарання, стало прототипом майбутньої судової реформи в деяких пострадянських державах.

Що стосується України, то запровадження західних механізмів зі своїми угодами про визнання вини не може слугувати моделлю для майбутніх українських реформ. Її втілення в кримінальне судочинство може збільшити ризик судових помилок, не відповідатиме конституційним принципам змагальності, не виступить гарантом захисту прав громадян, що загалом не вирішить ті основні завдання, що поставлені перед правосуддям [8]. Тому, враховуючи позитивний зарубіжний досвід країн Європи, слід адаптувати такі «угоди» до сучасних вимог українського кримінально-процесуального законодавства.

Тенденція до спрощення судочинства є в багатьох європейських державах. Прагнення уникнути тривалих і скрупульозних судових процесів є одним із головних завдань кримінального судочинства. Зокрема, Комітет Міністрів Ради Європи звернувся до держав-членів Ради Європи з Рекомендацією стосовно спрощення кримінального правосуддя [7]

У розділі 2 «Сумарне судочинство, примирення обвинуваченого з потерпілим, спрощені процедури» вказано, що у випадках дрібних порушень кримінального закону, якщо факти видаються доволі ясними і безперечно встановлено, що особа є порушником, можна застосовувати спрощене судочинство, тобто письмове судочинство, прискорене судовими органами, «дозволяє зекономити час завдяки відсутності судового засідання і призводить до рішень, що є аналогічними судовим постановам, таким як постанова поліцейного трибуналу (у спрощеному порядку)» [7].

Процедури спрощеного розгляду кримінальних справ набувають все більшого розвитку в державах Європи, зокрема в Німеччині, Італії, Іспанії, державах Бенілюксу, в Польщі, Чехії, Словаччині та Росії і є широко застосовуваним.

Взагалі сам процес спрощеного провадження в деякій мірі схожий для всіх країн. Справи надходять до судів безпосередньо з правоохоронних органів. Часто це відбувається, коли правоохоронники відразу після арешту (затримання) підозрюваного доставляють його до суду для вирішення питання про рівень покарання. Вирішуючи це питання, суд дізнається про ставлення винного до скоєного. Подальші дії залежать від відповіді. Якщо підозрюваний визнає себе винним, то суддя відразу ж приймають рішення про рівень покарання, яке фіксується в протоколі засідання (коли він ведеться) або в журналі, який заповнюється секретарем. В інших випадках, коли підозрюваний не визнає себе винним, відбувається складніший комплекс процесуальних дій: на його прохання підозрюваному може бути наданий строк для підготовки до захисту (запрошення захисника, консультації з ним, збирання доказів на свою користь тощо) та проводиться судочинство за загальними правилами (судове слідство, під час якого досліджуються всі представлені сторонами докази, суперечки сторін тощо).

Так, можна зробити висновок, що на багатьох етапах становлення сучасного кримінального процесу оптимізація судочинства була пов'язана зі скороченням його термінів; виключенням з процесу окремих стадій або їх структурних елементів; скасуванням окремих процесуальних інститутів і норм. При цьому в провадженні по кримінальним справам завжди повинні відображатися базові принципи і гарантії прав його учасників, які в тій чи іншій формі й надалі повинні бути збережені законодавцем при регламентації спрощеного порядку розгляду справ на досудовій та судовій стадіях кримінального процесу.

Список використаної літератури:

1. Джига М.В. Провадження дізнання в Україні: навч.-практ. посібник / М.В. Джига, О.В. Баулін, С.І. Лук'янець, С.М. Стахівський. — К.: Тип. МВС України, 1999. — 156 с.
2. Кримінальний кодекс України. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — 240 с.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України. — К.: Істина, 2008.
4. Льовкін В.Л. Зізнання обвинуваченого у вчиненні злочину і спрощений порядок судового розгляду / В.Л. Льовкін // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2004. — № 6.
5. Лобойко В.М. Допустимість спрощення порядку судового розгляду справи у кримінальному процесі змішаної форми / В.М. Лобойко // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи. Матеріали науково-практичної конференції. — Київ—Харків: Юрінком Інтер, 2002.
6. Пушкар П.В. Угода про визнання вини у сучасному кримінальному процесі: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юридичних наук: 12.00.09 / П.В. Пушкар. — К., 2005.
7. Рекомендація № R (87) 18 Комітету міністрів державам-членам щодо спрощеного кримінального судочинства від 17 вересня 1987 р.
8. Свиридов Б. Реформування кримінальної юстиції з позиції подальшої гуманізації кримінальних покарань / Б. Свиридов // Правовий тиждень. — 2008. — № 17–18 (90–91).
9. Свиридов Б. Скорочена форма судочинства: яким шляхом піде Україна? / Б. Свиридов, О. Пеклушенко // Юридична газета. — 2004. — № 21 (33).
10. Сокира Л. Скорочений порядок судового розгляду кримінальних справ / Л. Сокира // Вісник прокуратури. — 2002. — № 4.
11. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»
12. Щолкін В. Визнання вини підсудним як спосіб спрощення кримінального процесу: «за» і «проти» / В. Щолкін, О. Стулов // Вісник прокуратури. — 2002. — № 11. — с. 68

УДК 343.123

Лук'янчиков Є.Д.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного права
та права інтелектуальної власності,
Національний технічний університет України «КПІ»*

Лук'янчиков Б.Є.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини,
Національна академія внутрішніх справ*

**ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ
ЗА СЛІДАМИ ПАМ'ЯТІ**

Статтю присвячено аналізу процесу законодавчого регулювання ідентифікації об'єктів за слідами пам'яті. Розкрито еволюцію специфічного засобу пізнавальної діяльності з розкриття злочинів — впізнавання об'єктів матеріального світу за їх відображеннями у пам'яті осіб, які їх спостерігали.